

Беларуская літаратура ў гады Вялікай Айчыннай вайны

План-канспект урока па беларускай літаратуры (10 клас)

С. І. Мацкевіч,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры
СШ № 2 г. Гродна

Мэта ўрока: даць характарыстыку літаратуры перыяду Вялікай Айчыннай вайны; пазнаёміць з імёнамі і творамі пісьменнікаў-франтавікоў; паказаць вядучую ролю лірыкі, публіцыстыкі і сатыры; спрыяць удасканаленню выразнага чытання; выхоўваць пачуццё непрымання вайны і патрыятычныя пачуцці старшакласнікаў.

Тып урока: камбінаваны.

Эпіграф:

Які ты расклала агонь, вайна, -
Жывое ўсё губячы скрозь,
Белай – бялюткай бяроза была
І пачарнела ўся вось...
Такога агню не знала зямля,
Стыхіі лютай такой...

А. Вярцінскі

Слоўнік урока

Публіцыстыка – від літаратуры, які знаходзіцца на мяжы грамадска-палітычнай і мастацкай прозы і адлюстроўвае сацыяльна-палітычныя або грамадска-культурныя падзеі, актуальныя для пэўнага часу.

Сатыра – вострае, з'едлівае выкрыццё адмоўных з'яў жыцця і недахопаў чалавечага характару.

Ход урока

1. Арганізацыя адукацыйнай прасторы

Стварэнне эмацыянальнага настрою:

- зварот да эпіграфа;
- прадстаўленне прэзентацыі (фільм);
- вызначэнне вучнямі тэмы і мэты ўрока.

2. Знаёмства з новым матэрыялам

Слова настаўніка. Не адна ваенная навала пракацілася па беларускай зямлі, пакідаючы папялішчы і руіны, а ў людскіх сэрцах – гора і пакуты. Дваццатае стагоддзе застанецца ў гісторыі як адно з самых трагічных, і найперш таму, што гітлераўскі фашызм у гады Другой сусветнай вайны забраў мільёны чалавечых жыццяў. Кожны трэці беларус загінуў у полымі суролага ліхалецця.

Паведамленне вучня пра Вялікую Айчынную вайну (з урокаў гісторыі)
(Дадатак 1).

Слова настаўніка. Савецкая ваенная паэзія ў той гераічна-трагічны час 1941 – 1945 гг. была прысвечана воінам і партызанам. Беларускія пісьменнікі перакрэслілі афарыстычнае выказванне, якое вядома з даўніх часоў: калі гавораць гарматы, музы маўчаць. У гады змагання з нямецкімі заваёўнікамі музы не маўчалі. Беларускія мастакі слова ўліліся ў шэрагі тых, хто стаў на абарону Радзімы. Пісьменнікі таксама змагаліся з немцамі. Адны – мастацкім словам, другія – апранулі салдацкія шынялі і сталі байцамі, трэція рушылі ў партызанскія атрады.

Дзякуючы пісьменнікам наша літаратура, вобразна кажучы, стала ў баявыя шэрагі, ішла дарогамі вайны, набліжала Перамогу. Палымянае мастацкае слова заклікала да барацьбы з фашызмам як найвялікшым агульна-народным і антычалавечым злом. Пісьменнікі зведалі ў тых грозных, навальнічных дні глыбокія ўзрушэнні і пакутны боль, пісалі з вялікай душэўнай самааддачай, грамадзянскай страснасцю.

Ваенныя гады сталі для беларускай літаратуры перыядам істотных пазітыўных перамен і зрухаў. Яна пазбаўлялася інертнасці, павярхоўнай ілюстрацыйнасці.

Беларуская літаратура зрабілася адным з магутных сродкаў змагання з гітлераўскамі заваёўнікамі.

Падчас урока самыя асноўныя і галоўныя моманты адлюстроўваюцца на схемах (Дадатак 2, 3).

Настаўнік. Ужо 24 чэрвеня 1941 г. у газетах “Правда” і “Звязда” быў надрукаваны верш Якуба Коласа “Шаленага пса – на ланцуг!”

Выразнае чытанне верша вучнем, кароткі каментарый.

Настаўнік. Янка Купала на пачатку вайны асаблівае значэнне надаваў публіцыстыцы, выкрываў звярыную сутнасць фашызму. Трэба адзначыць метафарычнасць Купалавай публіцыстыкі. “Калі вораг сарве яблык, які выспеў у нашым садзе, ён разарвецца ў яго руках гранатай! Калі ён сажне жменю нашых цяжкіх каласоў, зярняты вылецяць і паразяць яго свінцовым дажджом! Калі ён падыдзе да нашых чыстых сцюдзёных калодзежаў, яны перасохнуць, каб не даць яму вады!”

Верш Купалы “Беларускім партызанам” быў лістоўкай і плакатам.

Выразнае чытанне верша вучнем.

Настаўнік. Барацьбе з ворагам на фронце і на акупіраванай тэрыторыі дапамагала сатыра, галоўная зброя якой – смех. Беларускія пісьменнікі не шкадавалі, як кажуць, солі і перцу, выкрываючы драпежніцкую сутнасць і пачварнае аблічча фашызму.

Папулярнымі на часова акупіраванай тэрыторыі і сярод народных мсціўцаў былі газета-плакат “Раздавім фашысцкую гадзіну” і сатырычны лісток “Партызанская дубінка”, у выданні якіх удзельнічалі беларускія пісьменнікі.

Паведамленне вучня пра газеты-плакаты (Дадатак 4).

Настаўнік. Паэты і пісьменнікі змагаліся не толькі сваімі творами, а былі на фронце, у падполлі.

*Паведамленне вучня пра падпольшчыкаў і партызанаў (Дадатак 5).
Выразнае чытанне верша К. Крапівы “Зброю к бою, партызаны!”,
кароткі аналіз.*

*Паведамленне вучня пра аўтараў, загінуўшых у час Вялікай Айчыннай
вайны (Дадатак 6).*

Выразнае чытанне верша “Сон” М. Сурначова.

3. Самастойная праца

З дапамогай падручніка і праслуханых паведамленняў аформіць схемы
(на дошцы і ў сшытках).

4. Рэфлексія

- Закончыць сказ: “ Вайна – гэта...”
- Што мы можам зрабіць, каб ніколі не паўтарыліся жахі вайны?
- Што вы раскажаце дома аб уроку?

5. Падвядзенне вынікаў

6. Дамашняе заданне: закончыць афармленне схем.

Дадатак 1

На досвітку 22 чэрвеня 1941 года фашысцкая Германія напала на Савецкі Саюз. Першы ўдар гітлераўскіх полчышчаў прыняла на сябе беларуская зямля.

Пачалося змаганне з вераломным агрэсарам на зямлі Беларусі ў Брэсцкай крэпасці. Для беларусаў і іншых савецкіх народаў тое ліхалецце стала Вялікай Айчыннай вайной, і яны самаахвярна і мужна баранілі права на мірнае жыццё, свае сем’і, бацькоўскі край, яго свабоду і незалежнасць.

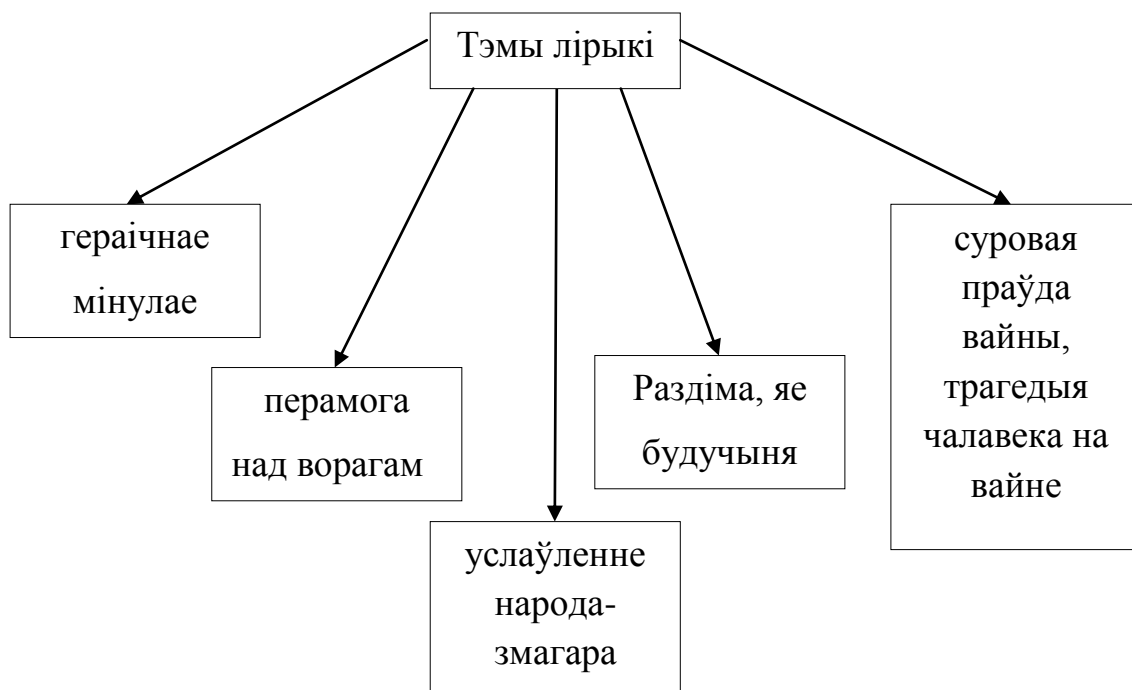
Гітлераўскі генеральны план “Ост” быў скіраваны на татальнае вынішчэнне славянскага свету. Жудасная катастрофа напаткала і яўрэйскае насельніцтва розных краін. Захопнікі неслі з сабой смерць, гвалт, рабаўніцтва. Гітлераўцы ператварылі Беларусь у зону канцэнтрацыйных лагераў і гета, дзе гінулі ваеннапалонныя, жанчыны і дзеці, людзі з розных краін Еўропы. На нашай зямлі былі спалены разам з жыхарамі шматлікія вёскі (сімвалам гэтай народнай трагедыі з’яўляецца Хатынь), разбураны гарады з гістарычнымі помнікамі архітэктуры і культуры. Злавесны наступ фашызму зрабіўся рэальнай пагрозай для чалавечай цывілізацыі.

Націск нямецкіх войск быў такім імклівым, што на сёмы дзень ад пачатку вайны Германія захапіла Мінск, а ў пачатку верасня ўсю Беларусь. У такой сітуацыі шмат нашых культурных каштоўнасцяў было захоплены немцамі і вывезена ў Германію, частка была эвакуіравана ў глыб Расіі. Многія з іх ні з Германіі, ні з Расіі не вярнуліся на радзіму. У іх ліку і крыж Ефрасінні Полацкай работы Лазара Богшы, вывезены з Магілёва.

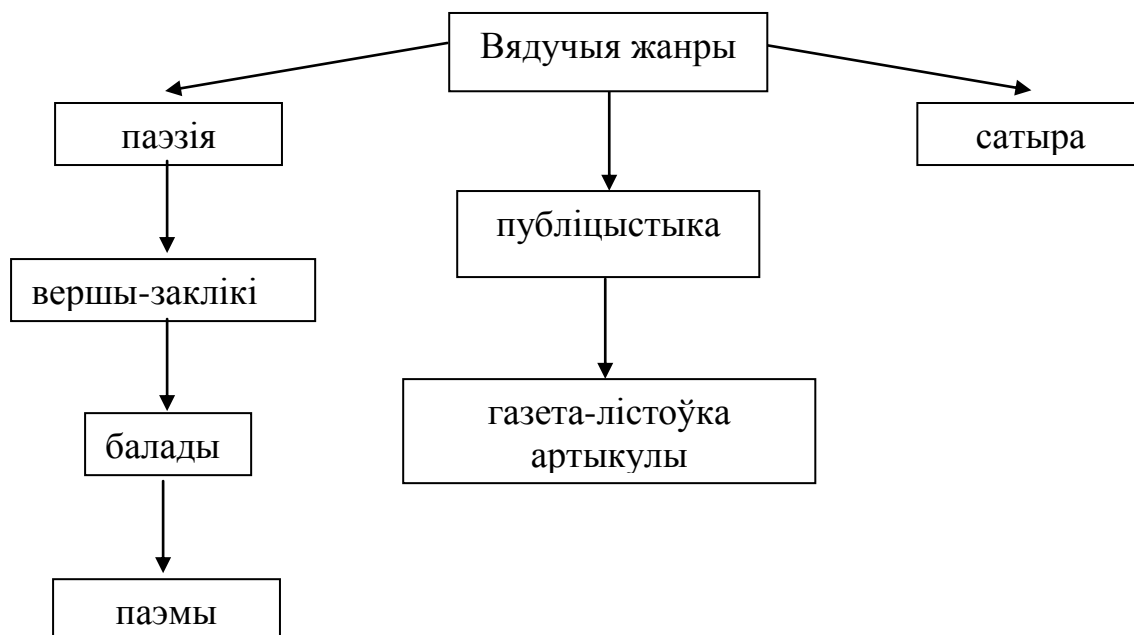
На ўсход былі эвакуіраваны і некаторыя культурныя ўстановы. Беларуская радыёстанцыя вяла свае перадачы з Масквы. Тут знаходзілася Беларускае дзяржаўнае ведавецтва. У Казані і Ташкенце працавала Акадэмія навук БССР. Беларускія тэатры працавалі ў Томску, Уральску, Арэхава-

Зуеве, у Ніжнім Ноўгарадзе. У 1943 г. у Сходні пад Масквой распачаў працу Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт.

Дадатак 2

Дадатак 3

Дадатак 4

Газета “Раздавім фашысцкую гадзіну” пачала выдавацца з самага пачатку вайны ў 1941 годзе ў Маскве. У склад рэдакцыі ўвайшоў беларускі сатырык Кандрат Крапіва і стаў яе кіраўніком. За чатыры гады існавання выйшла 142 нумары газеты. Першыя нумары як па афамленні, так і паводле зместу нагадвалі ілюстраваную адоўу, плакат. На старонках газеты змяшчаліся малюнкi плакатнага тыпу, якія суправаджаліся лозунгамі і кароткамі вершаванымі подпісамі. З цягам часу газета ўдасканальвалася. Пашырылася тэматыка твораў, у якіх паведамлялася пра найбольш важныя падзеі ў тыле і на фронце. Друкаваліся творы як беларускіх пісьменнікаў (Якуба Коласа, Кандрата Крапівы, Кузьмы Чорнага, Анатоля Астрэйкі і інш.), так і рускіх літаратараў, выказванні палкаводцаў.

Газета-лістоўка “Партызанская дубінка” пачала сваё існаванне ў сакавіку 1942 года. Прызначалася выданне для засылкі ў тыл ворага, да партызан. Газета павінна была задавальняць патрэбы, звязаныя з жыццём і барацьбой народных месціўцаў у тыле ворага. Друкаванае слова раскрывала сапраўдную сутнасць фашысцкіх планаў, паведамляла жыхарам пра становішча на фронце, накіроўвала чытачоў на актыўнае змаганне з акупантамі. Аднак невялікі фармат, сатырычны характар лістка, рэдкі выхад у свет абмяжоўвалі магчымасці выдання. На 19-м нумары ў сакавіку 1943 года сатырычны лісток “Партызанская дубінка” спыніў сваё існаванне.

Дадатак 5

У партызанскім і падпольным руху ўдзельнічалі Анатоль Астрэйка, Антон Бялевіч, Уладзімір Карпаў, Піліп Пестрак, Валянцін Таўлай, Ніна Тарас, Анатоль Іверс і інш. Літаратары Беларусі ўліліся ў народны рух за вызваленне роднай зямлі, не шкадавалі свайго жыцця дзеля перамогі над гітлераўскімі захопнікамі. За сувязь з партызанамі паплаціўся жыццём паэт Алесь Дубровіч, у гестапаўскім засценку была закатавана кіраўнік падпольнай групы пісьменніца і журналістка Вера Харужая (пасмяротна ёй нададзена званне Героя Савецкага Саюза), у Слуцку гітлераўцы расправіліся з падпольшчыкам і беларускім прэзаікам Уладзімірам Кандрацэнем, на Лагойшчыне падчас прарыву блакады загінуў разведчык і пісьменнік Рыгор Мурашка...

Ахвярамі таго ваеннага часу сталі многія ўчарашнія мірныя людзі. У блакадным Ленінградзе развітаўся з жыццём паэт, удзельнік абароны горада на Няве Янка Бобрык. У Мінскім гета загінула яўрэйская пісьменніца Беларусі Сара Каган, з канцлагера Асвенцім не вярнуўся літаратурны крытык Рамуальд Зямкевіч, у ахопленай полымем Варшаве загінуў паэт Гальш Леўчык...

Дадатак 6

Франтавікам выпаў неймаверна цяжкі і суровы лёс. У 1941 годзе на фронце загінулі беларускія пісьменнікі Леанід Гаўрылаў, Уладзімір Рагуцкі,

Рыгор Суніца (Лынькоў), Мікола Сямашка, Андрэй Ушакоў і інш. Пры абароне Сталінграда ў 1942 годзе смерцю храбрых палеглі паэт і ваенны карэспандэнт Алесь Жаўрук (Сінічкін), празаік малодшы лейтэнант Хвядос Шынклер, паэт камандзір мінамётнай батарэі Аркадзь Гейнэ.

Гібель таленавітай творчай моладзі ў гады Вялікай Айчыннай – вялікая, непапраўная страта для беларускай літаратуры. У змаганні з ворагам загінулі таксама пісьменнікі-франтавікі Мікола Сурначоў, Рыгор Жалязняк, Аляксей Коршак, Сяргей Крывец, Павел Левановіч, Алесь Мілюць, Мікола Нікановіч, Алесь Пруднікаў і інш. Брацкія магілы і асобныя пахаванні нашых пісьменнікаў-землякоў, якія змагаліся з фашызмам, знаходзяцца на тэрыторыі ад Масквы да Брэста, а таксама па ўсёй Еўропе. Некаторыя літаратары, як Змітрак Астапенка ці Андрэй Ушакоў, загінулі без дакладных звестак.

Творчая спадчына беларускіх пісьменнікаў, якія загінулі ў гады Вялікай Айчыннай, стала прыкметным набыткам у гісторыі нашай літаратуры. Слушна пісаў пра яе Варлен Бечык:

Леаніду Гаўрылаву, Аркадзю Гейнэ, Аляксею Коршаку было па 23 гады, Уладзіміру Рагуцкаму – 24, Міколу Сямашку і Міколу Сурначову – па 27, Рыгору Жалязняку – 28, Андрэю Ушакову – 29... Алесю Жаўруку, Змітраку Астапенка, Рыгору Суніцы толькі перасягнула за трыццаць. Назаўсёды засталіся яны ў гэтым узросце, і вершы, якія былі, па сутнасці, яшчэ толькі пачаткам, абяцаннем, – сталі іх пасмяротнай спадчынай. Няма цаны гэтай спадчыне, бо подпісы пад ёю ў канцы зроблены крывёю сэрца.

Літаратура

1. **Іскры вечнага агню:** зб. вершаў пісьменнікаў-франтавікоў / уклад.: А.А. Васілевіч [і інш.]. – Мінск : Беларус. навука, 2005. – 487 с.
2. **Крывёю сэрца** : зб. вершаў беларус. паэтаў, загінуўшых у часы Вялікай Айчыннай вайны / склад. і аўт. уступ. арт. А. Вялюгін. – Мінск : Беларусь, 1967. – 178 с.
3. **Рагойша, В.** “Душою і сэрцам мы з вамі, героі...” : лірыка Якуба Коласа часу Вялікай Айчыннай вайны / В. Рагойша // Роднае слова. – 2006 – № 8. – С. 40–44.
4. **Радзюн, Л. В.** Беларуская літаратура ў гады Вялікай Айчыннай вайны / А. І. Бельскі // Беларуская мова і літаратура. – 2013. – № 11. – С. 48.
5. **Бельскі, А.І.** Вывучэнне тэмы “Беларуская літаратура ў гады Вялікай Айчыннай вайны” ў X класе / А. І. Бельскі // Беларуская мова і літаратура. – 2009. – № 5. – С. 9–12.
6. **Беларуская літаратура** : вучэб. дапам. для 10-га кл. агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / З. П. Мельнікава [і інш.]; пад рэд. З. П. Мельнікавай, Г. М. Ішчанкі. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2009. – 304 с. : іл.
7. **Беларуская літаратура ў 10 класе:** Вучэб.-метад. дапам. для настаўнікаў УА з беларус. і рус. мовамі навучання / З.П. Мельнікава [і інш.]. – Мінск: НІА, 2011. – 192 с.